

Potpukovnik  
dr LJUBOMIR BOŠNJAK

## *Shematizovan pristup u ocjeni studije „Diverzantska dejstva u narodnooslo- bodilačkom ratu 1941—1945”*

U kritičkom osvrtu »Diverzantska dejstva i napadi — sličnosti i razlike«<sup>1</sup> pukovnik Boško Todorović je, uz »pomoć« istrgnutih citata i autentičnih terminoloških oznaka iz opšteg presjeka i konteksta zbivanja i krivom interpretacijom teksta, pokušao da ospori, sa stanovišta ratne vještine, neke od rezultata moje studije »Diverzantska dejstva u narodnooslobodilačkom ratu 1941—1945.«<sup>2</sup> Zbog toga sam dužan da mu odgovorim na »sporna« pitanja iz kritičkog osvrta.

Očekivao sam da će moja studija inicirati brojna pitanja iz oblasti ratne vještine i podstaknuti kritička, naučno fundirana, suprotna mišljenja, što je poželjno za dalje izučavanje ove tematike. Razlike u mišljenjima u raspravi o teorijskim problemima ratne vještine i mogućnostima primjene iskustava narodnooslobodilačkog rata u koncepciji opštenarodne odbrane su, s obzirom na spoznajne procese i metodološke pristupe, normalna pojava.

Međutim, shematizovanim pristupom i nekritičkim prenošenjem kategorija klasične vojne teorije i sadašnjih pogleda na ratnu vještinu narodnooslobodilačkog rata, gubi se iz vida da je narodnooslobodilački rat, u suštini, jedinstvena, originalna, autentična, neponovljiva i iskustvena pojava.

---

<sup>1</sup> »Vojno delo« br. 6/1984, str. 153—170.

<sup>2</sup> Ljubomir Bošnjak, *Diverzantska dejstva u narodnooslobodilačkom ratu 1941—1945*, Vojnoistorijski institut, Beograd 1983.

Prema tome, ključno pitanje je metodološki pristup u istraživanju i prezentiranju te autentične prakse, kao i mogućnost njenog korišćenja u koncepciji opštenarodne odbrane. U metodi naučnoistraživačkog rada, da bismo došli do valjanih rezultata, treba da budemo kritični, korektni i konkretni. To znači biti kritičan prema izvorima podataka, ne frizirati ih i saopštiti samo konkretne rezultate istraživanja u datoj problematici. Tek na osnovu prezentiranja autentične prakse, što je bio predmet moje studije, možemo uopštavati iskustva narodnooslobodilačkog rata. S tim u vezi postavlja se teorijsko-metodološko pitanje: u okviru kojih i kakvih kategorija uopštavati tu praksu? U knjizi »Metoda ratne veštine« pukovnik dr Radovan Radinović, razmatrajući problem koji se tiče uopštavanja istorijskih iskustava, pored ostalog, piše: »Ključno metodološko pitanje pri tome je kako tu autentičnu praksu misliti (riječ je o uopštavanju iskustava NOR-a, prim. Lj. B.), tj. sa koje teorijsko-metodološke i vremenske stajne tačke istraživati: vremena sadašnjeg ili vremena kada je ona nastajala. Kako se, dakle, osigurati da interpretacijama, klasifikacijama i objašnjenjima — uopštavanjima ne narušimo originalnost, samosvojnost i neponovljivost te prakse . . . Ali, pored toga što NOR u sebi uključuje neke trajne preporuke opšte vojne teorije, te teorije i prakse narodnooslobodilačkih i revolucionarnih ratova, on je po sebi samosvojna društvena i vojna pojava, pa kao takav implicira i originalnost teorijskih konstrukcija u čijim se relacijama misli ta praksa. To znači da je nedijalektički gurati jednu autentičnu i samosvojnu praksu, kakva je oružana borba u NOR-u, u sheme jedne teorije koja se izvlači iz konteksta vremena u kome je nastala: (c) nevaljan je svaki postupak koji oružanu borbu smešta u neke najopštije kategorije, pa se potom pedantnim klasifikacijskim shemama operacija, bojeva i borbi i njihovih sadržaja nabacuje na tu praksu da bi kao sa paukovom mrežom u njih shvatio činjenice te autentične prakse. Nikakav logičko-metodološki perfekcionizam kategorijalnog sistema opšte vojne teorije ne može u ovom slučaju biti toliko delotvoran da omogućiti valjano teorijsko uopštavanje ove prakse.«<sup>3</sup>

Da za čitaoce ne bi bilo, kako to u kritičkom osvrtu kaže pukovnik Boško Todorović, »nejasnoća u shvatanju nekih operativnih i strategijskih kategorija i odnosa na relacijama nekih oblika i vidova borbenih dejstava«, navešću konstataciju kojom počinjem uvod svoje studije: »Diverzantska dejstva u narodnooslobodilačkom ratu

---

<sup>3</sup> Pukovnik dr Radovan Radinović, *Metoda ratne veštine*, Vojnoizdavački zavod, Beograd 1983, str. 196—198.

1941—1945. godine zauzimaju veoma značajno mjesto u partizanskom, kombinovanom i frontalnom obliku oružane borbe i predstavljaju elemenat bojeva i operacija na jugoslovenskom ratištu«. Isto tako, razgraničio sam pojmove: sabotaža, diverzija, diverzantska dejstva i diverzantska operacija uopšte, i posebno u narodnooslobodilačkom ratu. Zato ne vidim razlog da Todorović upoznaje čitaoce sa pojmovnim određenjem diverzantskih dejstava iz Vojne enciklopedije, a sam navodi da »još uvijek nemamo približno jedinstvene prilaze i poglede u shvatanju sadržine i obima same pojave«.<sup>4</sup>

U svom kritičkom osvrtu, on, pored ostalog, negira da su diverzantska dejstva u oružanom ustanku 1941. imala strategijski značaj, jer to, po njegovom mišljenju, »objektivno odgovara onim tendencioznim pokušajima izvana kojim se želi da se naš opštenarodni oslobodilački rat suzi, umanji njegov značaj i svede na pokret otpora koji se vodio u okupiranim zemljama Evrope protiv sila Osovine«.<sup>5</sup>

U ovakvoj ocjeni gubi se iz vida da su diverzantska dejstva, kao masovni oblik borbe, proizašla iz strategijske koncepcije narodnooslobodilačkog rata — »masovni udar po najosjetljivijim mjestima okupatora« i »pretvaranje zemlje u opsjednutu tvrđavu za okupatora« — koju je KPJ odredila već na samom početku oružanog ustanka proglasima od 22. juna, 12. i 25. jula 1941. godine. Radi toga je komandant Glavnog štaba Narodnooslobodilačkih partizanskih odreda Jugoslavije, Josip Broz Tito, naredio da partizanski odredi ruše »sve objekte koji služe fašističkim osvajačima: željeznice, mostove, fabrike, radionice, skladišta municije i oružja«, dezorganizuju saobraćaj, uništavaju ratni materijal i »unose nervozu i nesigurnost u redove neprijatelja«.

I zaista, diverzantska dejstva udarnih i diverzantskih grupa u okupiranim gradovima, mjesnih partizanskih desetina i NOP odreda Jugoslavije u oružanom ustanku 1941. imala su, u ukupnom obimu, strategijski značaj. To ilustruju samo neki, za ovu priliku dati, podaci: gotovo u svim većim gradovima, naseljenim mjestima, na glavnim saobraćajnim magistralama, industrijskim objektima i centrima veze izvedene su 1941. godine brojne diverzantske akcije partizanskih jedinica i pripadnika narodnooslobodilačkog pokreta. U Srbiji su od avgusta do decembra 1941. stali svi pogoni, sem rudnika u Boru, Trepči i Majdanpeku, a više njih je razoreno; magistrala Beograd—Niš za 40 odsto je smanjila kapacitet, tako da je prevoz trupa

<sup>4</sup> »Vojno delo« br. 6/1984, str. 157.

<sup>5</sup> Isto, str. 155.

I ratnog materijala bio tokom septembra i oktobra 1941. onemogućen po 14 i više dana; rušenjem željezničke pruge Niš—Zaječar—Negotin—Prahovo odsječeni su neprijateljski garnizoni na tom prostoru, pa se veza između Beograda i Bora održavala avionom; prevoz rude iz Trepče bio je otežan uslijed rušenja mostova u dolini Ibra i uništavanja željezničkih komunikacija. Željezničke pruge Zagreb—Rijeka i Zagreb—Split bile su u čestom prekidu; rudnik željeza u Ljubiji i industrijski centri u Bosni, naročito industrijske pruge, bili su ugroženi; na ljubljanskoj saobraćajnoj raskrsnici, najosjetljivijoj tački između italijanskog i podunavsko-balkanskog područja, izvođene su diverzantske akcije. I pored nepovoljnog odnosa u živoj sili i ratnoj tehnici, primjenom odgovarajuće ratne vještine, krajem 1941. i početkom 1942, postignuti su značajni rezultati: snabdijevanje italijanske sredozemne flote naftom iz Rumunije, i pored angažovanja preko 11.000 italijanskih vojnika za obezbjeđenje pruge Zagreb—Rijeka, bilo je onemogućeno; otežano je prebacivanje trupa preko podunavsko-balkanskog područja za istočni front; višestrukim i trajnim razaranjem željezničke pruge Banja Luka—Bosanski Novi—Sunja onemogućena je eksploatacija gvozdene rude iz Ljubije; na željezničkoj pruzi Sarajevo—Beograd, na dionici koja vodi kroz teško prolazno područje Renovica, Ustiprača, jače je oštećeno devet mostova i oko 5 km željezničke pruge i, prema procjeni okupacionih snaga, saobraćaj je mogao biti uspostavljen tek u avgustu 1942. godine.

Za razliku od diverzantskih dejstava oružanih snaga narodno-oslobodilačkog pokreta u Jugoslaviji, diverzantske akcije u okupiranim zemljama Evrope (Francuska, Belgija, Danska, Norveška, Čehoslovačka, Poljska i dr.) nisu bile autohtone. One su, manje ili više, zavisile od spoljnog faktora i to kako u pogledu organizacije snaga i snabdijevanja diverzantskim sredstvima, tako i obima izvođenja, a tek u završnoj etapi drugog svjetskog rata dobile su pravi smisao. Tako su u toku invazije savezničkih snaga u Normandiji, juna 1944, diverzantske akcije u Francuskoj imale, prema riječima Šarla de Gola, obilježje nacionalnog poduhvata i bile važan činilac u savezničkoj strategiji.

Nije tačna Todorovićeva tvrdnja da »prenaglašava(m) diverzantska dejstva dajući im značaj glavnog sadržaja oružane borbe u narodnooslobodilačkom ratu«. <sup>6</sup> Treba shvatiti da sam konkretno istraživao, prezentirao i uopštio iskustva diverzantskih dejstava u narodnooslobodilačkom ratu i revoluciji, ne analizirajući druge sadržaje oružane borbe i oblike borbenih dejstava (borbe, bojeve, operacije).

<sup>6</sup> Isto, str. 156.

Osnovna Todorovićeva greška je u tome što izjednačava diverzantska dejstva sa oblicima otpora. Isto tako, ne sagledavajući jedinstvo fronta i pozadine u narodnooslobodilačkom ratu, on smatra da se »partizanski način ratovanja može uspješno izvoditi samo na vlastitoj teritoriji i uz masovnu podršku stanovništva, a *diverzantska dejstva se izvode uglavnom specijalizovanim jedinicama i pretežno na tuđoj teritoriji*»<sup>7</sup> (podvukao Lj. B.), sa čime se ne mogu složiti. Što se tiče diverzantskih dejstava to protivrječi i našem iskustvu iz NOR-a, a takođe i iskustvima iz drugih oslobodilačkih i revolucionarnih ratova novijeg datuma.

Ne uvažavajući predmet navedene studije, uslove i vrijeme u kojima su se odvijala diverzantska dejstva, Todorović smatra da sam »glorifikavao« diverzantska dejstva i »suzio« interpretaciju doktrinarnih dokumenata. »Zbog toga se«, tvrdi on, »najveći dio ukupnih borbenih aktivnosti jedinica NOV i POJ kvalifikuje kao diverzantska dejstva. Takav stav se vidi i iz slijedećih navoda: 'U početku ustanka, kada je Partija odredila strategiju oružane borbe — osloncem na vlastite snage pretvoriti zemlju u opsjednutu tvrđavu, nanošenjem udarca po najosjetljivijim tačkama okupatora i uništavanjem svega što bi mu moglo služiti za vođenje rata ne samo na jugoslovenskom već i drugim ratištima, diverzantska dejstva širom Jugoslavije bila su jedan od osnovnih načina razbijanja okupacionog sistema i preotimanja inicijative' (str. 104). Iz ovog citata jasno proizlazi da autor cijeni da su sve druge masovne borbe i bojevi partizanskih jedinica bili od manjeg značaja. Nepotrebno je naglašavati da se ovdje radi o obrnutom vrednovanju ukupnih borbenih aktivnosti jedinica NOV i POJ. Upravo su u masovne borbe i bojeve jedinica NOV i POJ bila inkorporirana i diverzantska dejstva«.<sup>8</sup> Iz navedenog teksta se vidi da je riječ o početku oružanog ustanka 1941. godine. Razložno se postavlja pitanje autoru kritičkog osvrta: kakva je bila vojna organizacija narodnooslobodilačkog pokreta u to vrijeme? Sigurno je da će se složiti s tim da su to: diverzantske i udarne grupe, mjesne partizanske desetine i NOP odredi. Prema tome, u to vrijeme ne možemo još govoriti o NOV i POJ. Taj viši stepen vojne organizacije stvoren je novembra 1942. godine. Tematska obrada diverzantskih dejstava u to vrijeme nije, svakako, isključivala i druge masovne borbe i bojeve partizanskih jedinica.

Dalje, Todorović u kritičkom osvrtu tvrdi da sam »mnoge značajnije bojeve i operacije jedinica NOV i POJ kvalifikovao kao di-

<sup>7</sup> Isto, str. 157—158.

<sup>8</sup> Isto, str. 159—160.

verzantske«, i u istom smislu: »Napad grupe proleterskih i udarnih brigada na neprijatelja u zahvatu pruge i puta Sarajevo—Mostar početkom jula 1942. godine, autor je okvalifikovao kao diverzantsku operaciju strategijskog značaja«. U prilog takvim tvrdnjama, on navodi stav iz moje studije: »Grupa proleterskih brigada sa Vrhovnim štabom na čelu, u toku ofanzive prema srednjoj i zapadnoj Bosni u ljeto 1942, izvela je diverzantska dejstva na komunikaciji Sarajevo—Konjic, koja su po svojim vojnim, ekonomskim i političkim rezultatima imala strategijski značaj. U nastupanju sa granice Crne Gore prema zapadnoj Bosni trebalo je prijeći komunikaciju Sarajevo—Konjic i izbiti na planinu Bitovnju. Vrhovni štab je donio odluku da brigade izvrše prijelaz u širem zahvatu ove komunikacije, na dionici dugoj 45 km, kako bi jedinice uništile što veći broj željezničkih stanica, instalacija i objekata na pruži (str. 147)«. <sup>9</sup>

Međutim, čitalac će se u to lako uvjeriti, ni na jednom mjestu ne tvrdim da je to bila diverzantska operacija. To se ne može, uostalom, zaključiti ni iz knjige iz koje je uzet navedeni citat. Umjesto što Todorović interpretira već date podatke u studiji, bolje bi bilo da je naveo originalni tekst o diverzantskim dejstvima proleterskih brigada na pruži između Blažuja i Konjica u noći između 3. i 4. jula koja su dala krupne rezultate: »Ovo je do sada bila najveća diverzija u našem ratu. Jednim udarcem uništena je 41 lokomotiva, ubijeno preko 200 ustaša, zarobljeno preko 250 neprijateljskih vojnika, zaplijenjen je bogat materijal i više kompozicija punih robe. Sve stanične instalacije od Hadžića do Rume srušene su sa zemljom, pruga iskidana na više mjesta, a srušen i najveći i najduži most na pruži Beograd—Dubrovnik, kod Bradine. Za opravku samo ovog mosta biće potrebno 6 mjeseci« — navedeno je u Biltenu Vrhovnog štaba. <sup>10</sup> »Uslijed ove akcije partizana«, navedeno je u izvještaju 6. oružničke pukovnije od 13. jula 1942, »na cijelom dijelu željezničke pruge Pazarić—Ostrožac obustavljen je promet Sarajevo—Mostar—Dubrovnik i neće se moći preduzeti opravka dok se ne izvrši radikalno čišćenje zemljišta na ovom sektoru«. Vrhovni komandant, Tito 1. avgusta 1942. obavijestio je Edvarda Kardelja: »Sa četiri brigade, kršeći na putu lako svaki otpor, mi smo jedne noći iznenada zaposjeli čitavu prugu od Sarajeva do Konjica i uništili sve instalacije, mostove, a između ostalog 40 lokomotiva.« <sup>11</sup>

<sup>9</sup> Isto, str. 160.

<sup>10</sup> Ljubomir Bošnjak, *Diverzantska dejstva*, str. 149.

<sup>11</sup> Isto, str. 116.

Uostalom, ova diverzantska dejstva su obrađena u monografiji »Ofanziva proleterskih brigada u leto 1942«, izdanje Vojnoistorijskog instituta 1966, čiji je autor Mišo Leković. Poseban dio prve glave u toj monografiji (str. 45—101) nosi naslov: Velika diverzija na pruži. Uzgred rečeno, nije tačna tvdnja mog kritičara da je u vojnoj istoriji narodnooslobodilačkog rata ta operacija nazvana: »Marš-manevar grupe proleterskih brigada sa tromeđe Crne Gore, istočne Bosne i Hercegovine u zapadnu Bosnu«. <sup>12</sup> Takva ocjena je odavno previzađena u historiografiji narodnooslobodilačkog rata. Mnogo je opravdanije ta dejstva nazvati ofanzivom. »Jer«, kako navodi Mišo Leković u predgovoru pomenutog djela, »nastupanje grupe proleterskih brigada, koje je, pod neposrednim rukovodstvom vrhovnog komandanta Josipa Broza Tita, krajem juna 1942. godine otpočelo sa Zelengore ka zapadnoj Bosni, pretvorilo se u snažnu ofanzivu, ispunjenu teškim borbama i zamašnim operacijama, koja je dala krupne rezultate, vojničke i političke, vanredno značajne za dalji razvoj narodnooslobodilačke borbe i revolucije«.

Shematizovanim pristupom u procjeni napadnih dejstava, Todorović osporava i diverzantski metod izvršenja akcija Prve krajiške brigade na aerodrom Rajlovac noću između 10. i 11. avgusta 1943. godine.

Jedna je od najtežih zamjerki koje mi upućuje Todorović što rušenje komunikacija na jugoslovenskom ratištu od 1. do 7. septembra 1944. »opisuje(m) kao tipičnu diverzantsku operaciju strategijskog značaja, kojom je rukovodio Vrhovni štab NOV i POJ s Titom na čelu«, <sup>13</sup> jer, po njegovom mišljenju »tek kada su britanski istorijski izvori postali dostupni, prihvatanjem takve kvalifikacije pomenute operacije, pojavili su se i u našim publikacijama napisi o diverzantskoj operaciji jedinica NOV i POJ pod nazivom 'Retvik'«. <sup>14</sup> Takva konstatacija je, ako pogledamo izvore koji su korišćeni u rekonstrukciji ove operacije, apsurdna. Zato i nije na odmet da se, ipak, podsjetimo da je diverzantska operacija najviši oblik izvođenja diverzantskih borbenih dejstava, u kojem se po jedinstvenom planu, na određenom prostoru i za određeno vrijeme objedinjuju i usmjeravaju diverzantska, napadna i odbrambena dejstva radi uništenja ili onesposobljavanja komunikacija, energetske izvora, komandi i objekata infrastrukture koje koristi neprijatelj. U konkret-

---

<sup>12</sup> »Vojno delo« br. 6/1984, str. 161.

<sup>13</sup> *Isto*, str. 162.

<sup>14</sup> *Isto*, str. 163—164.

noj diverzantskoj operaciji osnova operacijskog plana bila je jednovremeni udar snaga NOVJ i savezničke avijacije po svim komunikacijama od operativno-strategijskog značaja za neprijatelja čije su se jedinice nalazile u veoma teškoj situaciji. Ta situacija je nastala poslije istupanja Rumunije iz rata 24. avgusta, previranja u Bugarskoj i prodora Drugog i Trećeg ukrajinskog fronta Crvene armije u Rumuniju uspješno izvedenom jašikišinjevskom operacijom, u kojoj su uništene brojne divizije njemačke grupe »Južna Ukrajina«. Cilj ove diverzantske operacije, koja je izvedena na površini od oko 120.000 km<sup>2</sup>, bio je presijecanje komunikacija i spriječavanje izvlačenja neprijatelja na operacijskim pravcima: savsko—dravskom, moravsko—vardarskom i ibarskom. »U stvari, Tito je već uspio da u sadejstvu sa anglo-američkim vazduhoplovstvom«, konstatovano je u izvještaju njemačke komande Jugoistoka od 20. septembra 1944, »skoro potpuno parališe odvijanje željezničkog saobraćaja iz Grčke prema Beogradu, da trupe koje su vršile pomjeranja raspoređena na velikim odstojanjima i da ih mnogostruko veže, kao i da u najvećoj mjeri teško poremeti saobraćaj cisterni i dovoz uglja prema jugu, te da skoro ukoči transportne evakuacije«. <sup>15</sup> U mojoj studiji dati su podaci o učešću snaga i ukupnim efektima, te je suviše dokazivati da u toj operaciji nisu učestvovala cjelokupne snage NOVJ. Međutim, Todorović tvrdi »da su u toj operaciji učestvovala cjelokupne snage NOV i POJ, a one su u to vrijeme brojale oko 500.000 ljudi.« <sup>16</sup> Ne znam da li je njemu, kad osporava diverzantski karakter ove operacije, poznato da su pored Grupe diverzantskih odreda i drugih (pod različitim nazivima) samostalnih diverzantskih jedinica postojali u svim teritorijalnim i operativnim jedinicama NOVJ i specijalno za te zadatke obučeni diverzanti. »S pravom se može postaviti pitanje«, kaže Todorović, »zašto naši historičari tu operaciju ne nazivaju imenom koje joj je dao Vrhovni štab NOV i POJ, koji ju je, uostalom, planirao i njome rukovodio«. <sup>17</sup> Ta konstatacija nije tačna. Uostalom, poglavlje moje studije upravo prema dokumentima Vrhovnog štaba NOV i POJ nosi naslov Diverzantska operacija rušenja komunikacija na jugoslovenskom ratištu od 1. do 7. septembra 1944. <sup>18</sup>

Isto tako, polazeći vjerovatno od toga da što je njemu nepoznato toga nije ni bilo, Todorović smatra da sam u analizi mjesta i

<sup>15</sup> *Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije*, tom XII, knj. 4, str. 604.

<sup>16</sup> »Vojno delo« br. 6/1984, str. 165.

<sup>17</sup> *Isto*, str. 164.

<sup>18</sup> Ljubomir Bošnjak, *Diverzantska dejstva*, str. 266.

uloge diverzantskih dejstava u funkciji operacija na jugoslovenskom ratištu »malo pretjerao« u »glorifikovanju« i da »masovne borbe — bojeve i operacije, vođene partizanskim načinom ratovanja, poistovjećuje(m) sa diverzantskim dejstvima«. <sup>19</sup> Time gubi iz vida da su predmet moje analize diverzantska dejstva u opštem kontekstu oružane borbe na jugoslovenskom ratištu. Otuda je i pokušaj autora kritičkog osvrtu da ospori ulogu i značaj diverzantskih dejstava u toku bitaka na Neretvi i Sutjesci, u vrijeme kapitulacije Italije, kao i u završnim operacijama za oslobođenje Jugoslavije.

Nedovoljno poznavajući suštinu date tematike, Todorović u svojim zaključnim teorijskim razmatranjima kaže: »U našoj teoriji opštenarodnog odbrambenog rata, čiju osnovu čine iskustva iz narodnooslobodilačkog rata, nužno je jasno odgovoriti na pitanje: gdje je granica između masovnih i raznovrsnih borbi i bojeva koje će izvoditi svi dijelovi oružanih snaga i diverzantskih dejstava na privremeno zaposjednutoj teritoriji i uopšte u pozadini neprijateljevih snaga. . . Ako se takva dejstva izvode (odnosi se na diverzantska dejstva — prim. Lj. B.) samostalno, ona po pravilu ne prelaze taktički nivo. No, diverzantska dejstva, kako smo već konstatovali, mogu se izvoditi i u okviru napadnih i odbrambenih dejstava širih razmjera (bojevi, operacije) i u tom slučaju ona poprimaju, po pravilu, značenje pomoćnih, specifičnih dejstava u funkciji masovnog manevra (taktičkog, operativnog ili strategijskog)«. <sup>20</sup>

Sa ovakvim teorijskim uopštavanjem ne bih se mogao složiti, ponajprije zato što se u njemu shematskim pristupom nastoji uspostaviti »granica između masovnih i raznovrsnih borbi i bojeva koje će izvoditi svi dijelovi oružanih snaga i diverzantskih dejstava. . .«, a to, ni u kom slučaju, ne odgovara suštini narodnooslobodilačkog rata. Svodeći diverzantska dejstva u narodnooslobodilačkom ratu u klasične sheme i pravilske odredbe, kao i na nivo oblika otpora, Todorović gubi iz vida da su diverzantska dejstva u narodnooslobodilačkom ratu predstavljala masovnu borbu. Takva dejstva nisu, kako on tvrdi izvođena »samostalno«, niti su imala »značenje pomoćnih, specifičnih dejstava«.

Zbog toga je nužno da, bar ukratko, za ovu priliku istaknem:

U odnosu na istorijsko iskustvo narodnooslobodilačkih i revolucionarnih ratova, praksa narodnooslobodilačkog rata je dala novi

---

<sup>19</sup> »Vojno delo« br. 6/1984, str. 167.

<sup>20</sup> Isto, str. 169.

koncept diverzantskih dejstava u pogledu planiranja i organizacije, angažovanja snaga i sredstava, obima i ukupnih efekata, objekata i načina izvođenja.

Diverzantska dejstva su bila neposredno povezana sa razvojem oružanih snaga narodnooslobodilačkog pokreta, taktičkim, operativnim i strategijskim načelima vođenja oružane borbe i u funkciji operacija na jugoslovenskom ratištu. Otuda i proizlazi logičan zaključak da su se na stečenim iskustvima diverzantska dejstva neprekidno razvijala i usavršavala — od početnih akcija udarnih i diverzantskih grupa do diverzantskih operacija strategijskog značaja. To je za neprijateljske komande i štabove jedinica, pripremane isključivo za izvođenje bojeva i operacija po »utvrđenim pravilima«, bio potpuno nov oblik partizanskog načina ratovanja.

Diverzantska dejstva, za koja su bile osposobljene sve jedinice oružanih snaga narodnooslobodilačkog pokreta i nosioci otpora, izvođena su na cjelokupnoj teritoriji Jugoslavije tokom čitavog narodnooslobodilačkog rata u svim borbenim uslovima, bez obzira na opšti odnos snaga na pojedinim područjima ili ratištu u cjelini. Planirana su i organizovana na svim nivoima rukovođenja i komandovanja — od Vrhovnog štaba i glavnih štabova do štabova operativnih, teritorijalnih i specijalno obučених diverzantskih jedinica NOVJ i bila sastavni dio strategije vojnog i političkog rukovodstva narodnooslobodilačkog pokreta u oružanoj borbi za oslobođenje zemlje od okupatora, kvislinga i kolaboracionista.

Polazeći od našeg osnovnog doktrinarnog dokumenta za pripremanje i vođenje oružane borbe u opštenarodnom odbrambenom ratu, stvaralačka primjena iskustava iz diverzantskih dejstava u narodnooslobodilačkom ratu, pored ostalog, podrazumijeva: planiranje i organizovanje diverzantskih dejstava na svim nivoima rukovođenja i komandovanja i na cjelokupnoj teritoriji, posebno na glavnim geostrategijskim pravcima; obučенost, visoki borbeni moral i psihofizičku sposobnost specijalnih diverzantskih jedinica u svim strukturama oružanih snaga i nosilaca otpora; razgranatu mrežu obavješćavanja i javljanja o rasporedu, pokretu i namjerama neprijatelja; izbor najosjetljivijih i najvažnijih objekata neprijatelja i načina diverzantskih dejstava; adekvatnu primjenu formacijskih i priručnih diverzantskih sredstava; sadejstvo svih struktura oružanih snaga i naoružanog naroda u toku diverzantskih dejstava.

Diverzantska dejstva je moguće organizovati u svim oblicima oružane borbe (partizanskom, kombinovanom i frontalnom). Do naročitog izražaja dolaze u partizanskom obliku oružane borbe, dakle, u

najnepovoljnijim uslovima odnosa snaga i tehničkih sredstava. Primjenom diverzantskih dejstava na cjelokupnom ratištu postiže se pokretljivost u taktičkim, operativnim i strategijskim razmjerama, nadoknađuje inferiornost u ratnoj tehnici i preuzima inicijativa.

Neprijatelj će koristiti sva raspoloživa vojna, politička, propagandna i psihološka sredstva radi postizanja ratnih ciljeva. Međutim, iskustva narodnooslobodilačkog rata su pokazala da je neprijatelj, i pored preuzimanja sveobuhvatnih mjera, trpio velike gubitke u ljudstvu i znatnu materijalnu štetu, a nije se mogao efikasno obezbijediti i sigurno osjećati ni na jednom dijelu Jugoslavije tokom čitavog rata.

Jer, najpotpuniji vojni i politički rezultati diverzantskih dejstava postižu se u pravednim nacionalnooslobodilačkim i revolucionarnim ratovima, uz podršku i angažovanje naroda, što je potvrdila praksa narodnooslobodilačkog rata u Jugoslaviji 1941—1945. godine